

TIBURTIUS, TIBURTZ

Anmärkningar vid hushållningen i Öster-Göthland, yttrade för kongl. vetenskaps academiem, af ... Tiburtz Tiburtzius, då han hade derstädes sit inträde den 12. junii 1756. På kongl. vetenskaps academie

(Salvius
Stockholm
1756

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

bet och öfvermod: Öfvermodet, split och
oenighet: Denna, utrikes eller inbördes
Krig: Kriegen, undersåtarnas uttömmande,
och fast alla närings-medlens nedläggande,
hvarpå sist följt fattigdom, undergång och
tråldorn.

Skaparens Nåd har lemnat människan
frihet at välja här af det bästa medel
och utvägar det at årnå, samt tilstånd at
få anropa sig om hjelp och välsignelse til
dessa rätta nyttjande.

Sådant alt har Kongl. Akademien med
nöje förnummit vara af Eder, Min Her-
re! anmärkt: och som Den har sig bekant
de vittra egenskaper och förtjänster, som
J redan ägen; ty har Hon trodt förverf-
va sig Eder vänskap genom et runns an-
budande hos sig, hvarigenom Min Herre
kan hafva tilfälle, at ån vidare förplikta
sig det allmänna genom vackra Rönns och
kunskapers meddelande. Edert biträde
och sällskap blifver således Kongl. Acade-
mien altid nyttigt, och J, Min Herre,
kunnen vara försäkrad om årkån-
sta och fullt förtroende.

ANMÄRKNINGAR
Vid
HUSHÅLLNINGEN

I ÖSTER-GÖTHLAND,

Yttrade
FÖR KONGL. VETENSKAPS ACADEMIEN,
AF

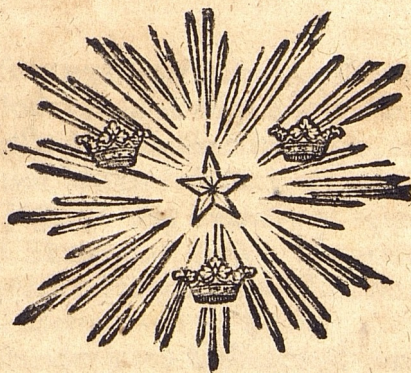
Proften i Wreta Kloster,

TIBURTZ TIBURTZIUS,

DA

Han hade derstädes sit Intråde den 12. Junii

1756.

På Kongl. Vetenskaps Academiens befallning.

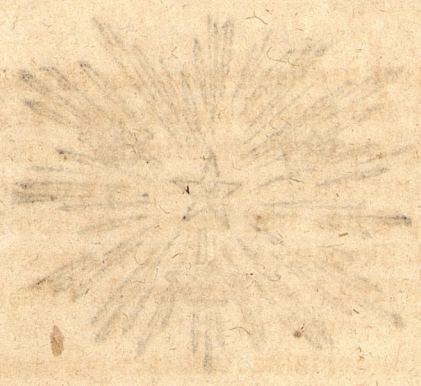
STOCKHOLM,
Trykt hos LARS SALVIUS. 1756.

ANMÄRKNINGAR
VI
HUSHÄLLNINGEN

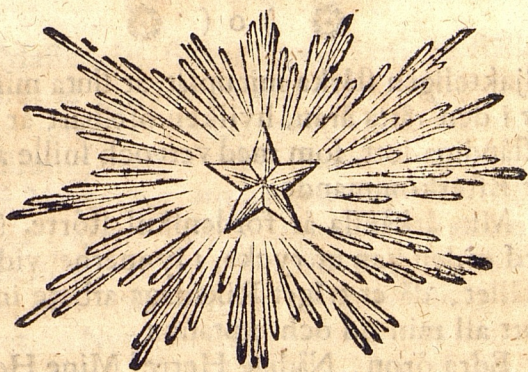
FÖRST GÖTTLAND

FÖR ANDRA VÄSTERNÄRS AKADEMIEN

JACOBUS JUSTIUS

J
den
beg
och
gen
I
mig
de,
mar
inte
nu
beh

NÅDIGE HERRE!

MINE HERRAR!

Jag hafver nedslagit mina bopålar vid Wreta Kloster med så något hjärta, at all min äre-lystnad, och alla mina begär, inom des gränslor blifvit inskränkte, undantagande den åtrå jag hos mig känner, at upmärksamt begrunda Skaparens verk i Naturens riken, och at upträcka hvarjehanda rön i husbällningen, til Fäderneslandets tjenst.

De få stunder mina Ambetes-göromål lemna mig öfriga til egna nöjen, råknar jag förlorade, då de ej til Allmänhetens och Efterkommandes tjenst offras: hvarföre ock af jordiskt intet angenämare kunnat mig hånda, än det nu håndt, at Kongl. Vetenskaps Academien behagat nämna mig bland sina Ledamöter, och

följakteligen stårka mit upfåt, at sluta mina dagar i den rätta åran, hvilken ofelbart är deras tilståndiga lott, som med vett och snille arbeta för Efterkommande.

Min årkånsla är fördenkul större, än jag med orden kan uttrycka, i synnerhet vid detta tilfället, då et tråget Riksdags-arbete intager snart all min tid och omtanka.

Edra öron, Nådige Herre! Mine Herrar! åro alltid vande at få höra något nyttigt vid sådana tilfällen som detta; men låten Eder denna gången et tacksamt hjårta tåckas, ånskånt desstolk för tidsens trångtel skul, om nog vigtiga ting, kårt och med mindre redighet ordar. Åmnet skul bestå i några ånmårkningar vid hushållningen i Östergåthland, hvilkas i åktrågende och verkstållande, torde kunna lånda den landsorten til fållhet och lycka, samt hela Fåderneslandet til förmon.

Östergåthland eftergifver ick enågon landsort, hvilken det ock vara må, i naturliga förmoner, och upodlingen år i nu varande tid få vida kommen, som på något annat stålle; dock derföre icke i all ting så, som det vål borde och kunde vara.

Jordmonen år måst öfver åltgånska bårdig, och ånsenliga rynder til upodling mycket tjenliga. Skogarne åro på fina stållen tilråckelige, icke ållenast til ortens behåf vid en skickelig hushållning; utan ock til bråd-sågning, tjårubråning, samt ållehandå redskåps-virke.

Ekelkog til Skepsvirke och Klappholts,
samt

samt Maste-trån, finnas ännu på många ställen.
Wildt af fyr-forade och fjäder-djur fins i
Proportion efter skogarnas tilstånd, der någon
hushållning brukas vid skjutandet.

På Mineralier äro härigen nog rike, såsom
Koppar i Åtved och Wånga, Järn-malm på
ganika många ställen, Svafvel-kjes nog tilräc-
keligt, och Alun-schifer til en oändelig myc-
kenhet. Nyttige Sten-arter finnas der öck
mångfaldigt, såsom Marmor-bårg af åtkillig
färg och art, Kalk-sten både til Grå- och Hvit-
lims-kalk, Tålg-sten både af finare och grof-
kornigare Gryt.

Slipstenar tilredas på tvårskogs-udde, af
samma godhet, som i Dalarna.

Bårg-cristaller, Agater, Lazur-stenar af båt-
tre och sårre art, gifvas i ymnighet, åfven
Kiesel-stenar til ganika stor myckenhet, icke
allenast af åtskillig färg, samt half genomskin-
liga, utan öck en stor myckenhet helt genom-
skinliga som klar Cristall.

Vattu-riket hafver öck emot vårt Öster-
göthland visat så stor bevågenhet, som någon
annan landsort; ty utom Öster-sjön med dess
stora Vikar Bråviken och Slåtbaken, med de
flera, som bryta sina böljor emot våra Stran-
der, äro här ansefliga Frisk-ljöar, som Wet-
tern, Roxen, Glan och otaliga andra, af min-
dre vidd och betydelse, som alla gifva rikelig
fisk, samt göra orten både anseende och nytta.

Stora och betydande Strömmar, såsom Mo-
tala

tala-ström, Målby-ström, Stånga-ström, med flera, gå emellan dessa sjöar, landet til mycket gagn, och kunna gagna ännu långt mer än de hårtills gjort, hvilket jag förbehåller mig at lita längre fram rydeligen bevisa.

Så hafver naturen danat Öster-göthland. Låt oss nu se hushållningen, och huru Invånarne nyttja dessa af GUD förlånta förmoner.

De hufvudsakeligaste Närings-rörelser kunna beqvämligast delas i trenne grenar: Stadsnåring, Bärgs-nåring och Landtmanna-nåring.

Städerna äro fem til antalet, hvilket kan vara tilräckeligt nog i Öster-göthland, när deras nåring är satt på en för landet och dem sjelfvom nyttig samt redig fot.

Norköping är en stor och nog betydande Stad, och snart den enda, hvarest Landtmannen med någon fördel kan affätta sin vara. Låger vid Bråviken är fördelaktigt, handeln någorlunda vidsträckt; och hvarjehanda nog betydande inrättningar gjorda. Klådes- och Ylle-tygs-Fabriker drifvas der med flit. och äro komne til anseelig högd. Socker-bruken äro vigtiga, Måssings-bruket anseeligt, och Gevårs-Factoryet i godt stånd. Borgerskapet talrikt.

Söderköping är en liten Stad vid Östersjön belägen, hafver någon Ylle-Fabrik, liten Tobaks-plantering, ingen emot låget svarande Seglation eller Handelsrörelse, mindre något Saltjö-filke, hvilket dock GUD och Naturen

ren
nåring
och
flum
men
S
vile
nerk
då f
föka
V
läge
Alk
land
tern
i se
non
E
gru
del
bet
me
ger
and
sin
den
S
äro
järn
fke

ren synes utstakat til denna Stads egentliga närings-ämne: men mycket Åkerbruk.

Lindköping är Landshöfdinge Residence och Biskops-läte, hafver et vackert Gymnasium, ingen Fabrik, som kan eller bör räknas; men et vidsträkt och fördelaktigt Åkerbruk.

Scheninge är försedt med ganika goda Privilegier, och mycket Åkerbruk, samt i synnerhet namnkunnigt af Olofs-måsto marknad, då främmande från många landsorter i riket löka dit, at drifva handel med hvarannan.

Wadstena åger vid Wettern et fördelaktigt läge, at drifva handel med Wester-göthland, Ålkersund i Nerike, samt Jönköping i Småland. Invånarne idka ock nog starkt Fiske i Wettern, och stort Åkerbruk, samt hafva bekommit i senare tider någon tilökning af rörelse genom den anlagde Kammarduks - Fabriken.

Bårgs-rörelsen är i anseende til sin hufvudgrund, jag menar tilgång på Mineralier, så fördelaktig, som någonsin kan önskas. Der arbetas nog träget; men hvad obegripligt synes, med en altför kännbar förlust, så at Bårgslagen utmattad, ödelägger håldre sina skogar til andras behof, än med så märkelig förlust vågar sin förmåga, at framleta rikedomar utur jordens djup.

Styck-gjuteriet, Hammar- och Kniv-verken äro i full drift, så at ymnig tilgång finnes på järn, til hushållares behof, och äfven til utskjeppning.

Åkerbruket är i det tillstånd, at vid medelmåttig

mättig årsväxt, icke allenast landsortens Invånare hafva tillräckelig brödföda, utan ock många tusende tunnor Spannemål kunna aflemnas til Nora och Philipstads bäragslager. Mycken jord ligger ännu oupodlad, som kunde utan ikogarnas ikada göras fruktbar; dock torde et så högtnödigt hushåls mål, ej med allvare komma i gång, förän några tryckande omständigheter, under vårt välsignade fredslugn blifva undanrögde. Schafferierne äro här i orten ibland de bästa och största, som gifva mycken ull til landets Fabriker, ehuru denna närings-grenen är ännu mycket spåd, och icke på långt när svarandemot det hopp man gör sig om framtiden, när alt kan blifva fatt i sit råtta skick.

Således, Nådige Herre! Mine Herrar! kunde någon tycka, at Öster-göthland hunnit til sin högd, och är i sit bästa flor, som icke allenast kan förle sina talrika Invånare, med alla förnödenheter, utan ock aflemna något anseeligt til andras behof; men vid närmare tillseende, nödgas man bekänna, at det knapt hunnit til hälften, af hvad det borde och kunde vara. Detta, förmodar jag, göres bevisligt genom följande anmärkningar vid de tre förenämde hushåls-grenarna.

I:o. Äro de flästa Städerna alt för långt skilde ifrån rätt Borgerlig eller Stadsmanna näring, och i Norköping, der handa-slögder eller Stads-näring mera värdas, är dock et hufvudfel i hushålningen, som så oförmärkt skadar

Ri-

Riket, och bårtstjäl en dryg del af Fabriqueu-
rens vint.

I de fyra smårre Städerna består hufvudrö-
relsen i Åkerbruk och Krögeri, så at man på
deras vidsträckt åkerfält, i stället för Tobak,
Lin, Hampa, Rapsfat, Krapp och Fårge-gräs,
ter Råg, Korn och Hvete. Håraf hånder, at
Landtmannen, då han kommer på Torget
med Såd, blifver missbuden. Bonden deremot
klåpar med Lin- och Hampe-såning, samt To-
baks-plantering, emedan de utländska Varor
Borgaren anskaffar utur andra, tredje och fjerde
handen, falla honom för dyra.

I så måtto åflar den ena den andra til hin-
der, och alla i gemen lida förlust.

Norköping, som för sina Plantager och Fa-
briker, är all heder och hjälpsamhet värdt, må-
ste med sin spånad, lita til löst och en del li-
derligt, samt odugligt Partie, som alltid står hos
Fabriqueuren i skuld, och på et nog dyrt ställe
orsakar en alt för kånbar dyrhet på Spinnare-
lön, då likväl en myckenhet barn i landet, med
tiggande skaffa sig födan, och ofta i deras elån-
de förgås.

Blefvo Spinn- och folkriska och tjen-
liga ställen af landsbygden inrättade, så kunde
Fabriqueuren, jemte mycken annau olågenhet,
undvika, at förskrifva spunnit garn ifrån an-
dra riken: fattiga barn kunde förtjena sin fö-
da, och bondens barn vore åfven i stånd, at
göra sina Föräldrar och Allmänheten tjenst,
långt förän deras ålder och krafter tilstådja
dem,

dem, taga del i det tunga landtmanna arbetet.

Allmänhetens ofelbara vinning är, ju flera arbetsfamma händer finnas i landet; men ju flera lättningar förtära brödet undan munnen på den idoga, ju större är Allmänhetens förlust.

Städerna torde ock snarare låta beqvåma sig til Fabrikers inrättning, när de fågo ymnig tillgång i landet på ipunnit garn.

2:o. Vid Bårgs-handteringen hafver icke eller alt varit så lönande, som ymnogheten på Mineralier synes lofva, och genom GUDS välsignelse kunde gifva. Hvad Hammar- och Knip-verken angår, är ögonskenligt, at de drivas så högt och starkt, som någonsin möjeligt är, och tkogarna kunna tåla; men Bårgsmanna-nåringen är, i brist på betjening, som ständigt är tillstådes, at hafva uppsigt och styrelse både vid brytning och smältning, af sig kommen, och kunde ännu råka i mera lågervall.

De gamle rike Grufvor äro ödelagde, icke alla i brist på Malm, utan til större delen för vatten skul. Vattukonster äro nu måst obekante. För flera år sedan anlades en vattukonst vid en grufva, med Bårgslagens dryga känning; men så klåparagtigt, at dermed ej det ringaste vatten upfordrades. På et ställe en vattukonst gjord, som drages afhåstar; men när kreaturen blifvit en tid med dessa kårflor gråfeligen pinade, stannar det af, då en dugtigt rågniskur är mågtig, at åter göra groppen öfverfull.

På

På åtskilliga ställen skulle väder-verk kunna göra fullkomlig nytta; men derom hafver Bärags-lagen icke något begrep. På många ställen göras nya förlök; men då de kommit några alnar ned i bärget, lemnas arbetet, och gropen står sedan full med vatten.

Vid Hyttorna hafver i förra tider okunnigheten varit nog hinderlig; men nu hoppas man at Bäragsmannen kan få låra med råstning och blanding förtaga oarten i Malmen, och de förbud blifna håfne, som fordom blifvit slagne på den rikaste Malm, för det han varit litet rödbråkt. När Råsfla-hyttan i Vreta-Kloster Socken, blåste för tu år sedan, for jag dit, at efter plågted hålla Hytte-predikan. Jag befåg då efter Guds-tjensten deras Råstar, Malmhög, och hvad der var at se. Jag fant, at den Malm, som råstades, var god och lättflytande; dock ganska fattig. Jag såg, at råstningen icke handterades som sig borde, och ömkade mig öfver deras myckna illa lönnande slåp. Ändteligen hittade jag en Malmhög, der Malmen låg ganska rik ut, emot den de råstade och smälte. Frågade fördenskul, hvad Malmslag der var? Mig svarades: Han är ifrån den outödeliga Åsbro - grufvan; men för sin oart skul i fordna tider förbuden, och nyttjas nu på intet lätt, mer, än at något deraf stundom kan hämtas til Stycke-bruket. Jag lät straxt lönderboka en tåmmelig Malm - sten, lade pulfret på et Papper, i tanka, at se huru denna Malm, i anseende til
Ma-

Magneten sig förhålle. Magneten drog honom gråfeligen starkt, så at altsammans i största hast följde med honom, och allenast en liten smula gulgrönt doft stannade kvar på Papperet, hvaraf jag tyckte mig kunna sluta, det Malmen var rödbråkt. Åndteligen talte jag med en ung hurtig Bårgsman, HANS NILSSON i Pukhult, som i år, til Bårgslagens största skada, blifvit död, at vara mig behjelpelig, och råsta en del af denna Malmen. Jag anstälde så en råstnings-process, enligt den, som omtalas i Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingars 3. Quartal, år 1751, pag. 205, så at jag tyckte Svafvet-syran skulle aldeles vara bårta. Jag bad sedan så oförmårkt fåtta en anseelig Portion af denna Malm til Lergrufs-malmen. Detta dygnet gaf långt mer än de andra, och vardt et ganika godt järn. Jag stannade altfå i förundran, hvarföre man icke håldre, i de tider, lärdt den enfaldiga hopen rätt nyttja en så stor Rikedom, ån man slagit förbud derpå, och gjort honom således aldeles onyttig.

En stor skada år ock för Riket, och en hjärte-fråtande gråmelse för den hugstarka och idoga Bårgsmannen, at i denna Bårgslag ej någon tillräckelig anstalt och tillsyn varit, hvarigenom hvar man blifvit tilhållen, at alfvarligen efterkomma sin skyldighet, och göra skål för sina Privilegier. Jag talar här endast om Bårgsmännen, och icke om andra anlagda verk, som, då de drifvas emot Privilegierna, lända Allmänheten til skada. När, i brist på tillräckelig

betjäning, ej någon tillsyn är, om och huru Hyttorna drifvas, hånder, at en del lättjefulla Bäragsmän, sälja bårt sin Malm til främmande Hyttor, långt bårt belägne, så at deras egen hytta stannar, efter de sedan undandraga sig, både värming och arbete vid egna Hyttor. Den som då gärna ville blåsa sjelf, måste, för de andras höglöshet skul, se sit arbete hela året fruktlöst användt, och på slutet förfaller lusten hos dem alla.

Såldes Malmen inom Hytte-lager, och de tredika nödgades taga del i värmingen, så vore härvid föga märkelig skada; men i annor händelse måste den trefne plikta för de andra deltagares lättja. Jag vil anföra til Exempel: När hyttan består af 26 deltagare, och Elfva af dem sälja sin Malm til andra Hyttor, så blifver en alt för dryg värming för de öfriga femton, utom det, at blåsningen blifver kårt, och måste uphöra, just då pipan kommer i sin bästa gång.

Väl vore ock för denna Bäragslag, om de Hushåls förordningar, som til Bäragslagernas esterrättelse utkomna, kunde lämpas något mera efter hvar och en Bäragslags art och natur; ty en annan hushållning är i Wärm-lands Bäragslag tjenlig, en annan i Norbergs, en annan i Östergöthland. När då Stadgar-na, hvarefter hushållas skal, blifva allmänna, kan i så ganika granlaga mål, det som gagnar på den ena orten, blifva den andras undergång.

Här til vil jag lägga ännu en anmärkning,
näm-

nåmligen, at största flit af vederbörande användes, på den vidskeppeltes utrotande, som så gärna, årminstone i denna omtalte Bäragslag, vil låda vid Bäragsmannen, hvilken hindrar ofta de rikaste, och tör hånda, ådlaste Malmgångars uptäckande. Denna olågenheten härfluter dels deraf, at de gamle Grufletare, på det så mycket större värde ikulle sättas på deras konst, hafva, sedan de någorstädes funnit en anledning, lagt sig i negden til at sofva, och då de upvaknat, föregifvit, det de fått uppenbarelse i sönnen, eller ock haft andra koklerier för händer. Håraf synes det ibland Bäragsmannen brukeliga talesättet hafva sit ursprung; nog fins rik Malm i den trakten; men der är så starkt Rå, at man ej kan få gagn deraf, förån någon kommer som kan tagan lös. Dels komma dessa hinderliga begrep deraf, at någon som råkat oförmodeligen på et rikt Malmstrek, lagt sig framstupa öfver streket, risvit af måssan, och oförsigtigt supit i sig den upstigande ångan, hvaraf han blifvit illa sjuk, hvilket tillskrifves stark bärags-rå. Jag vet, då jag på fastande mage, stigit ned i några gamla knapt famns djupa ikårpningar, har jag känt en stark lukt, som orsakat våmjelse, så at jag hastigt måst gå derifrån, hvilket haft sina naturliga orsaker. Jag hafver i tre års tid arbetat med en Man, som såleds lupit emot, och som jag misstänker af beskrifningen, vid et strek af ådlare Metall; men han skulle förr låta mörda sig, ån han dristar sig at uptäcka det.

det.
tal,
samt
omst
figt
na u
mer
förm
til M
den
stare
lagar
Dett
3
skiel
mått
för e
nor
och
päm
I
ket
lyck
kan
full
2
förm
mur
orte
tas
Nog
bör

der. Ändteligen hafver jag i förtroliga samtal, långt emellan hvar gång, så oförmärkt, då samtalet hvälft til detta ämne, låckat fram en omständighet i sänder, lika som hade ingen afsigt varit derpå, så at jag icke misströstar kunna upträcka detta ställe, om jag med lifvet kommer tillbaka til Öster-Göthland. Emedan nu förnuftige män sändas omkring i Bårgslagerna, til Malm-strecks upträckande, som icke åga den årelystnaden, at i folks tycke vara häxmästare, utan visa, at alt tilgår, enligt Naturens lagar, så torde slika hinder förfalla af sig sjelfva. Detta vare nog vid bårgs-nåringen påmint.

3:o. Åkerbruks-arbetet, befinnes väl i bättre skick, så at, som sagt år, Landsorten i medelmättig årsväxt, icke allenast hafver tillräckligt för egna barn; utan ock många tusende tunnor at aflåta. Men til Åkermännens bestånd och flör i framtiden, synes följande nödigt at påminna:

1:o. Ar oumgångeligt, om någon sin Åkerbruket ikal komma til sin rätta högd, at det olyckeliga tegekiftet blifver afhulpit; ty förr kan aldrig Åkermannen af sin åker vänta någon full skörd.

2:o. Som slätten dageligen ökas, och skogen förminskas, fordras en strångare tillsyn, at stenmurar, vallar och lefvande häckar, alt efter ortens beskaffenhet och omständigheter, sättas i stället för de oräkneliga gårdesgårdarna. Nog låte vi i allmänna Lagen, huru härmed bör förhållas; men aldrig vet jag ännu der i

orten någon hufesyn, hvare denna skyldighet blifvit i akt tagen.

3:o. Fordras til Landsbygdens bestånd i framtiden, at Landtmannen blifver tilhållen, at få och plantera skog, på de ansefliga slätter, som förr burit skog; men genom ödande och oförsigtig hushållning nu stå nakna, och bära knapt någon Enbuske.

4:o De så kallade Öst-Görha bringstycken eller utjordar, orsaka et svårt strek i Landtmanna hushållningen, Det är fallan någon by, der icke fjerdedelen eller sjettedelen består af utjordar, lika med hela, tre fjerdedels, halfva eller fjerdedels hemman, som efter deras hemmantal, taga lika del med hemmanen af samma storlek, både uti in- och ut-ågor, skog och mark. Dessa så kallade utjordar, ehuru de äga byggningstomt i byen, ligga dock obebyggde, så at Kronan förlorar alla personliga utlagor och Consumtions-Acciser, utom det, at de gifva ganska liten, eller så godt som ingen jorderänta. Folk-förökningen känner äfven deruti et stort hinder; ty om desse, som andre hemman af lika storlek, beboddes och bebyggdes, hade många hundrade Familier utrymme, och följakteligen många tusende Personer tillfälle, at gifva sig, och öka folkhopen. Men den värsta påföljden af dessa bringstycken är ännu onämnd, nämligen, at hemman af förnämde storlek, måtte brukas, antingen genom någon åbo i byen, som förut knapt hinner skjotta sin ägendom, eller någon hemmans-brukare,
en

en lång våg derifrån, som handterar detta biverk efter sin beqvåmlighet. Sällan eller aldrig blifver denna åkern gödder, mycket iparlamt kórder; ty blifver ock afkomsten derefter. Den som med upmärksamt öga betraktar denna hushållningen, och ser så många hundrade, ja, tusende tunnland, stå med en ynkelig Hafra eller Blandslåd, måste gråma sig deröfver, at så magra stycken för Allmänheten, få och kunna utgöra feta bringstycken, för enskilda personer.

Nådige Herre: Mine Herrar! jag fruktar at missbruka Edert tålmod; men nödgas dock, at ännu anmärka något, som icke allenast saknas i Östergöthlands fullkomliga lif och rörelse; utan ock gör, at denna Landsort icke kan meddela androm, af sina ymnigheter. Jag syftar härmed, på den i långliga tider tillämnade Segelfartens öppnande ifrån Westershafvet til Österljön, hvilken i förmågo af alla gjorde underlökningar, beqvåmligast och fördelagtigast låter sig leda ifrån Wenern til Werten, och sedan etter Motala Älfs lopp genom Ijöarna Boren, Roxen och Glan. Lyckelig är den, som får lefva, då en sådan inrättning ser sin fullkomnad, och vår skyldighet är, at under vårt Fredslugn, börja et så stort och välsignadt verk för Efterkommande.

Den som känner Östergöthlands Producter, besinnar den styrka, som nu saknas i Åkerbruket, medan Låndtmannen lysfeliättes på landsvägarna med foror, ter denna inrättning i sin

b

hela

hela vidd, med de otroliga förmoner, hela Riket kan här af hämta, kan ej eller annat, än af hjärtat önkta en skyndelam verkställighet, så framt någon droppa af Svensk blod, rinner i des ådror.

Landsortens lyckeliga belägenhet, fördubblar med ringa käftnad, den nytta man i början, af denna tillämnade Segelfart förmodat; ty våra senare upmärksamma tider hafva funnit, med hvad lättnad en Canal kan dragas, ifrån Calmare sidan, sjöar och strömmar utföre, genom den största Mastetråds, Bråde och Tjärubygden, in i Roxen, til den stora Canalen ifrån Wetteren. En annan är lika så möjlig ifrån den stora sjön Sommen, genom Mølbyström til Roxen, så at gemenkaps öppnande, är på detta sätt, både möjlig och lätt, genom en stor och betydande del af Riket. Hvert ut denna vattuledning sedan bör vändas ifrån Roxen til Österfjön, antingen åt Norköping och Bråviken eller Söderköping, är en sak, som man trodt ingen förnuftig borde kunna taga vilse om; dock som man hört något härom talas och ikrifvas, både med och mot, finner jag mig föranlåten några ord sluteligen nämna.

Roxen ligger 110 fot och några tum högre än Österfjön, antingen man går til Norköping eller Söderköping, så at den omständigheten är för bägge aldeles lika.

Skal nu vägen tagas til Söderköping, så är allenast en hel liten sjö, Äspelången, och all den öfriga vägen, måste med en otroligkäftnad

gräf-

gråfvas, ja det som värst är, genom en helt o-
 tjenlig mark, så at icke allenast Sluffarna blifva
 många, och med grufvelig möda måste göras
 varagtiga; utan ock hela Canalen stenmuras
 eller pålas, så framt icke allsammans på gan-
 lka kårt tid skal rasa och fyllas igen. Emel-
 lan Asplången och Söderköping äro väl
 tvenne små bäckar; men ingendera af
 den beskaffenhet, at den minsta Ekestock,
 kan der ros fram, utan måste hela vå-
 gen gråfvas. Med gråfningen at efterfölja
 någondera bäckens kroker eller bugter, skul-
 le icke allenast fördubbla vågen; utan ock
 göra farten alt för obeqväm, så at der al-
 drig kan göras räkning på något vattudrag.
 Ändteligen om man ingen annan utväg ha-
 de, som vore beqvämare, för den önkade
 vattuledningen, än til Söderköping, hvad
 vore väl Östergöthland med denna segelled
 betjent, när Landets Producter i den lilla
 fattiga Staden, aldrig kunde aflätras? Skul-
 le någon här svara: Söderköping kan med
 tiden blifva så mågtigt, at det förmådde lö-
 sa, hvad landet kan aflätta; så kan med
 skäl frågas tillbaka: huru många års-grödor
 och tilverkningar, man skulle släpa på vag-
 nar til andra orter, sedan Canalen blifvit
 färdig, förän Söderköping hunnit i sin rörel-
 se och förmögenhet til den högd, at Lands-
 orten der kunde nå sin önskan?

Jag vördar vår framledne stora Baron HÄRLEMANS ord, fälde vid et Samtal i detta ämne. Det vore en slätt hushållning, sade han, at förstöra en Stad, hvars nyttiga inrättningar kåstat Riket så stor möda, och många utgifter, för at hjälpa up en annan, som på några hundra år, ej kan blifva et Norköping, om den ån hade en fördelagtigare belägenhet, ån det sank och sum-piga stället, der det är anlagt.

Häremot hafver sjelfva Naturen banat vägen ifrån Roxen, Motala Alf utföre, til den ansefliga Glan, och åfven ifrån Glan til Bråviken. Härigenom besparas icke allenast ansefliga Penninge-summor; utan ock göres den seggelden för landet obelkrifvelig nyttig, som allaredan nyttjas ifrån Bårgslagen, och Fin-spånga Bruk, genom Glan til Fiskeby, och vid sistnämde ort, nu måste afstanna. At stråfva emot sjelfva Naturen, då man med mera beqvåmlighet kan nyttja och följa hans vägar och lagar, synes ej til annan ånda gjort, ån fåfångt öda penningar och arbete. Frihet, Frid och Snille hafva sållan i Sverige til et så florerande mått, varit förenade, som i våra tider; derföre lynas våra Förfäder af oss benågit böra ursåktas, om slika högst betydande inrättningar hos dem stannat i blotta viljan och önskan. Men vi, som nu lefve, böre och kunne aldrig af våra Efterkommande, vänta annat, ån at vårda lastade och hädade, om vi icke framrücke våra händer til inrättningarnas skyndesamma verk-

verks
som
lynes

Ko
så åde
båsta
Års
gar,
verks
verks
tvifve
och
skal
lif oc
ner ig
beqv

Ed
som
detta
göth
gen,
samt
digt
Eder
vinn
spår,
r

verkställighet, uti detta välsignade tidehvarf, som til idel storverk i Svenska hushållningen synes ämnadt och helgadt.

Kongl. Svenska Vetenskaps Academien, som så ädelsint och trågit för våra Efterkommandes bästa arbetar, hafver gjort sit til, och i förledit Års Handlingar, lagt för allas ögon de afvägningar, som af vittra och skickeliga Män blifvit verkställdte, så at Allmänheten om detta vigriga verkets möjelighet ej kan vidare draga något tvifvelsmål. Vi vänte nu allenast, at uplyste och magtågånde Ständer tackas befalla: *Det skal ske*; så får icke allenast Östergöthland nytt lif och drift, utan ock hela Rikskroppen vinner igenom dessa ådror, af Nationelle handelens beqvämare rörelse, en otrolig styrka.

Eder tålmod Nådige Herre! Mine Herrar! som så gunstigt behagat låna benägna öron til detta välmenta, fast ohöflade Tal, om Östergöthlands förmoner och brister i hushållningen, årkänner jag med vördnadsfullt och tackfamt hjärta, och utbeder icke allenast beständigt få blifva, utan ock hoppas, vift at vara i Eder nåd och ynnest innesluten, så länge jag vinnlägger mig, at värdigt tråda i Edra fotspår, det år, flitigt och upmärksamt utröna, det som kan tjena och gagna

Efterkommande.

SVAR,

Gifvit på
KONGL. VETENSK. ACADEMIENS
Vågnar,
Af Des Secreterare,
PEHR WARGENTIN.

Min Herre!

Svårigheten, at bota de fel och brister
uti allmänna Hushållningen, som ligga
i vågen för et helt folks tilväxt i förmå-
ga och rikedom, kommer förnämligast af
felaktigheter uti Städernas och Landsor-
ternas enskilda Hushållning. De bruk
och närings-sätt, som, genom Förfäders ef-
terdömen och egen vana, hos en Allmoge
vunnit häfd, bibehållas, lika som med en
art af vidskepelse, och afläggas icke lätteligen.

Undrom icke derpå. Af en hop, som,
isfrån spådastrålen, mera blifvit hällen til
tungt arbete och blind lydnad, än til eget
omdöme och eftertänksamt utronande af
hvad

hvad
ändrin
efterta
derrät
på för
lyn af
gom t

Lands
sterna
tåcka
bushå
enfald
terfölj
tillika
Lands
ringar
uti h

Mi
dyr si
nyttig
allas
har so
kallsm
en af
mött
7 fler
nyttig

hvad nyttigast vara kan, står föga någon ändring uti hushålls mål at vänta, om icke eftertänksammare hushållares mogna underrättelser, och visade handgripeliga prof på fördelaktigare bruk, samt alfvarsam upsyn af vederbörande, leda honom småningom til klokare närings sätt.

Någre sådane Hushållare uti hvarje Landsort, som hade nog insigt at se bristerna: nog nit för det Allmänna, at up-täcka dem: nog förmåga, at uttröna bättre hushållnings sätt; nog förtroende hos de enfaldigare, at af dem blifva hörde och efterföljde; skulle, då upsigt och upmuntran tillika vore tillräckelige, snart sätta våra Landsorter, våra Städer och alla våra näringar uti bättre skick, och komma bloden uti hela Rikskroppen til lifligare rörelse.

Min Herre! Eder åhuga, at jämte en dyr själa-vård, tjäna Edra Landsmän med nyttiga Hushålls-rön och Lärdomar, eger allas loford, och denna Kongl. Academien har så mycket mindre kunnat anse den med kallsinlighet, som Hushålls vetenskapen är en af Dets förnämsta föremål. I hafven mött Akademien med Eder benågenhet, då I flera resor gått Henne tilhanda med nyttiga Rön.

Aca-

Academien har altså nu intet annat
gjordt, än gifvit Eder namn, af det som
Fredan uti sjelfva verket voren, nämligen
Academiens Ledamot och trogne medarbe-
tare. Varen det hådanefter, såsom här-
tils, med samma förnöjelje, som rede-
ligt upsåt at tjäna sit Fädernesland,
altid åtföljer.

[16.]

16

INTRÅDES-TAL;

OM

SJÖ-MAGT,

HÅLLIT FÖR

KONGL. VETENSK. ACADEMIEN

DEN 28. AUGUSTI 1756,

AF

BENGT FERNER,

Astron. Observator i Upsala.

På Kongl. Vetenskaps Academiens befallning.

STOCKHOLM,

TRYKT HOS LARS SALVIUS, 1756.

www.books2ebooks.eu